

EL CONTEXT DE LA LITERATURA ORAL
AFRICANA A L'ACADÈMIA D'AVUI

Celeste Muñoz Martínez
Universitat de Barcelona-CEIBA

Jacint Creus Boixaderes
Universitat de Barcelona-Ceiba

De sempre, els etnòlegs solien acabar les seves monografies amb un petit recull de contes o d'altres textos literaris orals. Era una mena de farcit curiós que completava les informacions «més serioses» de la societat presentada. Tots consideraven aquesta part de la recerca com a secundària però vagament necessària, perquè del romanticisme ençà que es pensa que el folklore «transmet l'ànima del poble». Aleshores, no fa tantes dècades, la literatura oral formava part dels anomenats Estudis Folklòrics i es desenvolupava com a disciplina menor més o menys emparentada amb la Literatura Comparada.

La literatura oral africana, per tant, sovint ha estat menyspreada o oblidada, fins i tot dins del món acadèmic, com si es tractés d'una literatura primitiva en contraposició a la literatura escrita. Aquest tipus de literatura ha estat vista pels europeus com a característica del primitivisme atribuït a sectors socials i a pobles sencers que no han assolit aquella «modernitat» que la utopia fa correspondre a l'actualitat. Aquest dossier que presentem, per una banda vol donar la importància que es mereix a aquest tipus de producció patrimonial i trencar els tòpics que impedeixen conèixer un gènere tan viu i intens, que encara avui perviu a l'Àfrica actual, i que és part de la identitat de tots els seus pobles. Els estudis que aquí es presenten, fets per diversos autors del món de les ciències socials, a través de l'etnoligüística i d'altres instruments, volen explicar la riquesa i la importància d'aquest tipus de literatura en el seu context, ja sigui mitjançant el conte o la cançó, i explicar tant el sentit social que tenen com els seus agents. Ens sembla

important tractar la literatura oral africana com un gènere actual i no pas com una cosa del passat africà que només perviu en alguns pobles que van ser hostils a la colonització o no que no han assolit de modernitzar-se. Aquesta imatge és un tòpic massa habitual, que cal trencar, per passar a considerar aquesta mena de literatura com allò que realment és: una realitat significativa de l'Àfrica actual.

El fet que la literatura oral africana sempre s'hagi explicat en la llengua de l'informador i no pas en la colonial representa un tret distintiu fonamental envers la literatura escrita, existent en algunes cultures africanes des de fa segles però iniciada majoritàriament durant la colonització. Aquest tret va atreure d'antuvi molts lingüistes, que van començar a interessar-se per aquesta literatura, aparentment de fàcil accés, que van utilitzar per elaborar gramàtiques de llengües que per a ells eren noves, subordinades a una presumpta cadena evolutiva del llenguatge humà i poc documentades. També per a la confecció d'estudis lèxics, vocabularis i diccionaris exòtics. I finalment com a font inspiradora d'una mena de comprensió de la Història i de les característiques culturals dels pobles basada en aquella genètica lingüística que ha fet tant de mal.

Per a tots aquests estudiosos, la literatura oral no era un domini científic vàlid per si mateix, sinó un recurs més o menys important condicionat a altres disciplines i objectius acadèmics. I sempre es va envoltar la seva presentació d'una ferum gens dissimulada de matèria relacionada amb un passat que calia superar, si és que ja no ho era. Devem a Geneviève Calame-Griaule, a Denise Paulme, a Christiane Seydou i a altres especialistes, sobretot francesos i sobretot dones, la idea d'actualitzar l'estudi de les literatures orals, de sintetitzar amb rigor les diferents maneres d'acostar-s'hi, de definir una metodologia precisa de treball de camp, d'anàlisi i de recuperació; és a dir, de considerar la literatura oral com un camp privilegiat de manifestacions del llenguatge «en un context cultural precís». La filla de Marcel Griaule va batejar la nova disciplina com a «Etnolingüística», i la va definir com l'estudi de les relacions entre la llengua, la cultura i la societat.

La nova disciplina es va desenvolupar d'una manera especialment prolífica i reeixida en el camp de les literatures orals africanes. Poc seguida a casa nostra, on la manca d'especialistes en literatura oral i la manca d'especialistes en estudis africans ha originat una doble desolació, és sobretot a França i a la mateixa Àfrica on cal anar a trobar tant les obres fundacionals com els estudis més complets que se n'han fet.

En una disciplina que ja ha vist tres generacions d'estudiosos, la proposta de monogràfic que presentem en aquest número dels «Quaderns» mira de recollir exemples destacats i actuals d'aquests estudis: articles orientats des de la Literatura Comparada, sí; però sobretot articles que posen de manifest aquella relació íntima que hom va esforçar-se a establir entre manifestacions del llenguatge i etnografia de les societats; centrats tots

en aquesta Àfrica que manca a la nostra Acadèmia; i buscant en la varietat de gèneres literaris i de societats estudiades una mostra significativa per als nostres lectors.

Dintre d'aquesta varietat, a Ceiba –una organització no governamental especialitzada en l'estudi de l'oralitat africana i creadora, entre altres projectes, dels Laboratori de recursos orals (Malabo, Bata, Yaoundé, São Tomé), i dels Arxius electrònics de la memòria oral (Malabo, Bata, Yaoundé, São Tomé, Niamey, Bamako, Ouagadougou, Accra), hem seleccionat autors tan significats com ara Sandra Bornand, del LLACAN (Langage, Langues et Cultures d'Afrique Noire) del CNRS de París, que ha escrit un article sobre els processos de denominació i els jocs de llenguatge a què donen lloc en l'oralitat femenina de les zarma de Níger. El text d'Alice Dergorce, investigadora del Centre d'Études des Mondes Africaines, es refereix als tipus d'enunciació dins dels cants dels funerals moose [mossi] de Burkina Faso i el seu context ritual. El nostre Lluís Mallart, del Laboratoire d'Ethnologie et Sociologie Comparative de la Universitat de París-Nanterre, ens parla del primer dels dotze cants de l'epopeia nvet de Zwè Nguéna, la primera que es va publicar d'aquest gènere èpic dels fang. Jacint Creus, de la Universitat de Barcelona, de CEIBA i col·laborador extern del LLACAN, explica la tasca de recopilació de contes feta per León García a Guinea Equatorial durant els primers temps colonials, i de quina manera va anar canviant la seva metodologia fins a apropar-la més al seu objecte d'estudi. Marie Lorillard, del Laboratoire Atotem des Traditions Orales et du Temps, de Bordeus, presenta un article sobre els cants de moldre de les dones senufo, la seva funció simbòlica i social, i l'anàlisi d'aquests cants en l'entorn rural femení. José Manuel Pedrosa, professor de la Universitat d'Alcalà i un dels màxims especialistes de casa nostra en la literatura oral comparatista, analitza un conte dels pobles hutu, fang i fon i les semblances i connexions que hi ha entre ells, alhora que també els relaciona amb altres contes de tradicions orals no africanes, com ara la catalana, la hispànica o l'asiàtica, fent una interpretació més global de l'oralitat. I acabem el dossier amb un text de Françoise Ugochukwu, investigadora de l'Open University, en què ens presenta un estudi general sobre els proverbis, el seu ús i la seva interpretació entre els igbo de Nigèria.

Tots aquests articles parlen de l'oralitat a Àfrica, mostren la importància cada cop més gran d'aquesta mena d'estudis en el món acadèmic actual, donen veu a una Àfrica plena d'una riquesa cultural molt documentada i qüestionen la gran llacuna que els estudis africans en general, els de la literatura d'aquell continent i els de la seva oralitat presenten en institucions que presumeixen de tenir un abast rigorós i universal.